

Sociaaldemocratische malaise en wereldpolitiek in de 21^e eeuw*

Rik Coolsaet

Hoogleraar internationale politiek, Universiteit Gent

1. Inleiding

Sociaaldemocraten hebben vandaag het politieke momentum verloren. Ze lijken niet meer te weten waar ze voor staan in de wereld van vandaag. Alle Europese sociaaldemocratische partijen delen in dezelfde malaise. De zoektocht naar een nieuw maatschappelijk project is ingezet. Maar in veel gevallen speelt die zich nog steeds af binnen de nationale context.

Tussen binnenlandse en internationale politiek staat evenwel geen waterdicht schot. Dat ervoer de socialistische en sociaaldemocratische beweging van bij haar geboorte. Zij ontstond omdat zij de internationale omgeving mee had. Telkens zij doorslaggevend politiek succes boekte, was dat bovendien steeds innig verweven met een internationale context die dat succes mee mogelijk maakte. Die band is er ook vandaag, nu sociaaldemocratische partijen het gevoel hebben in een impasse te zijn beland.

De sociaaldemocratie is geboren in de laatnegentiende eeuw. Dat was een tijdperk, gekenmerkt door mondiale competitie tussen opkomende en bestaande grootmachten, mondialisering en industriële revolutie. Die laatnegentiende-eeuwse omgeving bleek een vruchtbare bodem te zijn voor deze nieuwe politieke stroming, zoals een halve eeuw eerder het geval was geweest voor het liberalisme, dat de wind in de zeilen had gekregen door de maatschappelijke context van de vroegnegentiende-eeuwse wereld.

De industriële revolutie had immers nieuwe maatschappelijke klassen in het leven geroepen, met botsende belangen. Gelijkheid en solidariteit waren de basiswaarden die de sociaaldemocraten in de verschillende landen over de landsgrenzen heen verenigden én meteen ook onderscheidden van hun politieke tegenstanders. Het moderne socialisme beantwoordde namelijk aan een dubbele maatschappelijke behoefte: het was een morele verontwaardiging over het aanhoudende pauperisme van de overgrote meerderheid van de bevolking, terwijl een minderheid genoot van de weldaden van de *Belle Époque*. Maar het was ook een rationele revolte tegen de onlogische aard van het liberaal economisch model, dat door zijn periodieke *booms* en *busts* een verspilling van rijkdom, menselijke energie en eigenwaarde betekende, waarvan de zwaksten steeds weer de eerste slachtoffers waren.¹

Maar het sociaaldemocratische project hield meer in dan enkel de verdediging van de zwaksten. Door de verschoppelingen van toen een perspectief te bieden op een evenwaardige plaats in de toenmalige burgerlijke samenleving en lotsverbetering voor de huidige en de komende generaties, gaf zij aan de negentiende-eeuwse vooruitgangsgedachte een eigen invulling geïnspireerd door haar basiswaarden van gelijkheid en solidariteit.

Om zulk een project te realiseren, was macht nodig. De strategie om die te verwerven kwam neer op de mobilisatie van de grote meerderheid tegen de kleine, welgestelde minderheid. Door de macht

---

* De Engelstalige versie van dit essay verscheen onder de titel 'The social democratic malaise and world politics', in: *Internationale Politik und Gesellschaft*, 2009, 1, pp. 107-125. Een ingekorte versie is opgenomen in: Carl Devos, Rudi Vander Vennet, *Rood zonder Roest. Een sociaaldemocratie voor de 21^e eeuw*. Leuven, Van Halewyck, 2009

van de staat vervolgens aan te spreken, kon ze haar project realiseren. Dat slaagde in vele Europese landen. Maar in tegenstelling tot haar succesvolle binnenlandse strategie mislukte de internationale strategie van de sociaaldemocratie. De internationale omgeving had haar geboorte weliswaar in de hand gewerkt, maar het ontbrak haar aan macht om die vervolgens naar haar hand te zetten. Zij gokte op internationale solidariteit en samenwerking onder de arbeiders en hun organisaties om te verhinderen dat de groeiende internationale competitie in oorlog zou uitmonden. Zij faalde echter omdat zij de aantrekkingskracht van het nationalisme, ook in eigen rangen, onderschatte – en omdat er geen internationale instrumenten voorhanden waren om de neerwaartse spiraal naar oorlog tegen te houden.

Het tweede succesverhaal in de sociaaldemocratische geschiedenis was de uitbouw van de welvaartsstaat na de Tweede Wereldoorlog. Opnieuw stoelde dat op de twee zelfde kritische succesfactoren: een permissieve internationale omgeving en een adequate identificatie van de te volgen strategie en machtsinstrumenten.

De omvang van de *krach* van 1929 en de daaropvolgende Depressie leidden tot de naoorlogse, op John M. Keynes geïnspireerde, doctrine dat de vrije markt inherent onstabiel is. Overgeleverd aan haar eigen wetmatigheden, gaat de vrije markt periodiek in crisis en kan zij, bij een aanhoudende crisis zoals in de jaren dertig, de hele samenleving meesleuren. Overheidssturing moest voortaan het falen van de markt opvangen. Sociaaldemocraten hadden trouwens hun eigen existentiële reden om te opteren voor politieke sturing van de economie: net als in vroeger tijden waren het immers de zwaksten die bij het falen van de markt de zwaarste klappen kregen. De sociaaldemocraten vulden de ruim aangevoelde maatschappelijke behoefte aan politieke sturing dus in vanuit hun klassieke waarden van gelijkheid en solidariteit. Welvaart voor iedereen, individuen indekken tegen risico's waartegen zij zich op eigen kracht niet konden wapenen en toekomstige generaties vrijwaren van economisch onheil (*'freedom from want'*) was de naoorlogse variant van de vooruitgangsgedachte.

Op eigen kracht alleen had de sociaaldemocratie de welvaartsstaat nooit kunnen realiseren. Binnenlands steunde de uitbouw van deze welvaartsstaat op een coalitie van de grote maatschappelijke groepen: de vakbeweging aan de ene kant, de ondernemerswereld aan de andere en de staat als bemiddelaar. Ook al liepen hun belangen niet altijd samen, deze hoofdrolspelers sloten niettemin een sociaal contract met elkaar om gedeelde gemeenschappelijke doelstellingen na te streven: een economisch beleid gericht op het verzekeren van de vraag, het streven naar algemene tewerkstelling en de promotie van economische groei, en een sociale doelstelling: de ontwikkeling van een welvaartsstaat die het falen van de vrije markt moest opvangen.

Dit sociaal contract was bovendien slechts mogelijk omdat internationale pijlers de stabiele omgeving boden om binnenlands de uitbouw van de keynesiaanse welvaartsstaat mogelijk te maken. Deze, permissieve, internationale context was nauw verweven met het Amerikaanse leiderschap. Die maakte dat de westerse landen het vrijemarktmechanisme trouw bleven. Het ondersteunde ook de cruciale monetaire en economische stabiliteit met het Bretton-Woodssysteem van 1944. De Wereldbank zag toe op de industriële wederopbouw, door privéleningen te garanderen. Het Internationaal Muntfonds ontnam aan de grote zakenbanken hun vooroorlogse rol in monetaire aangelegenheden en reguleerde voortaan, in naam en in opdracht van de staten, het internationaal betaalverkeer, door toe te zien op een stabiel systeem van vaste wisselkoersen. Sociaaldemocraten schreven zich vanaf 1947 moeiteloos in deze door de Verenigde Staten geleide wereldorde in.

2. Hoe permissief is de wereldpolitiek vandaag voor een nieuw sociaaldemocratisch project ?

De huidige wereldpolitiek vertoont gelijkenissen met die van de negentiende eeuw, maar evengoed met die van de jaren net voor en net na de Tweede Wereldoorlog. Precies dat maakt deze tijd uniek.

Net zoals op het einde van de negentiende eeuw kent de wereldpolitiek vandaag opnieuw sterke internationale competitie om machtsposities tussen oude en opkomende mogendheden. De relaties tussen die grote mogendheden vertonen daarenboven opnieuw een afwisselend patroon van samenwerking en confrontatie. Ook al is politieke aantrekkingskracht – *soft power* – vandaag belangrijker dan destijds, toch is deze grondstroom nauwelijks verschillend van het oermechanisme van de wereldpolitiek: grote mogendheden werken samen als hun belangen gelijklopen en botsen als dat niet het geval is. Bestaat er tussen hen geen overkoepelende doelstelling, dan deint de wereldpolitiek op het ritme van hun onderlinge machtsstrijd, van hun opkomst en hun verval én van elkaar opvolgende crises.

Een eerste vaststelling dus: macht en eigen machtsinstrumenten zijn dus ook vandaag essentieel om in dit machtsspel niet fijngemalen te worden. En daarnaast is een gedeelde, overkoepelende doelstelling onder alle grote mogendheden ook vandaag vereist om de scherpe randen van dit machtsspel af te vijlen en te verhinderen dat het opnieuw afglijdt naar een neerwaartse spiraal.

Ook een tweede, parallelle, grondstroom, heeft veel weg van die in de laatnegentiende- en vroegtwintigste-eeuwse wereld: mondialisering. Het waren en zijn dezelfde krachten die de wereld verkleinen in fysieke zin en die volken en continenten met elkaar in aanraking brengen: innovaties in communicatie en transport, de toename van grensoverschrijdende handel, economische samenwerking over de grenzen heen – én politieke beleidsopties. Dat laatste maakt overigens het verschil uit tussen beide mondialiseringfasen. In tegenstelling tot de mondialisering van een eeuw geleden, toen een reeks competitieve handelsblokken de wereld verenigden, maar tezelfdertijd ook opdeelden, zijn de liberalisering van de handel in goederen en diensten en het vrije verkeer van kapitaal over de grenzen heen de essentiële kenmerken van de mondialisering vandaag.

Wellicht het meest concrete facet van de mondialisering waar eenieder in zijn dagelijks leven mee geconfronteerd wordt, is de aankomst van grote groepen nieuwkomers. De huidige migratiegolf mag dan relatief kleiner zijn dan die ten tijde van de negentiende-eeuwse massamigraties, het lag voor de hand – achteraf bekeken – dat de absolute toename van het aantal nieuwkomers ook ditmaal niet zonder maatschappelijke wrevel en onbehagen kon blijven. Maar het effect op de autochtone bevolking werd lang, te lang, door iedereen, ook door sociaaldemocraten, over het hoofd gezien. Daar speelden populisten in Nederland en extreem rechts in Vlaanderen op in. Antimigratie werd hun handelsmerk en migranten pionnen in hun politieke campagne. Tussen haakjes, opvallend genoeg kende Wallonië in de afgelopen decennia geen vergelijkbare antimigranten-reactie als Vlaanderen en Nederland. Wellicht heeft een eeuw historische ervaring met grootschalige migraties er geleerd hoe daarmee om te gaan.

Bij alle eerdere mondialiseringfasen brak telkens een moment aan waarop de bestaande beleidsinstrumenten ontoereikend bleken om de negatieve effecten ervan op te vangen. Dat moment beleven we ook vandaag. Decennia deregulering en liberalisering hebben bijgedragen tot de uitholling van internationale beheersinstrumenten. Vandaag de dag beseffen velen dat nieuwe internationale arrangementen nodig zijn om aanhoudende problemen het hoofd te kunnen bieden: de monetaire volatiliteit, de macht van de kapitaalmarkten, de structurele armoede in een groot deel van Afrika, de groeiende economische ongelijkheid. Daar bovenop komen de onderling verbonden uitdagingen op het vlak van voedsel, migratie, klimaat en energie, die alle op de een of andere manier beïnvloed worden door de huidige versnelling van de mondialisering. Internationale

opiniepeilingen wijzen er keer op keer op hoe hoog deze klimaatverbonden problemen scoren in de rangorde van internationale bedreigingen, vooral in Europa.

Er is thans een brede consensus gegroeid die erkent dat de limieten van de liberalisering en het terugdringen van de staat bereikt zijn. Zeker de financiële liberalisering en mondialisering zijn immers veel minder positief gebleken dan aanvankelijk beweerd werd.² De volatiliteit van de kapitaalstromen en de financiële en vervolgens economische crisis die in september 2008 startten, hebben de Amerikaanse en Europese regeringen dan ook tot een sinds de jaren dertig niet meer geziene ingreep in de financiële sector gebracht.

Deze kredietcrisis heeft nu ook het Westen doen beseffen wat elders in de wereld al tien jaar eerder was geconcludeerd. Sinds de Oost-Aziatische financiële crisis van 1997, die uitgedijd was naar Japan, Latijns-Amerika, Rusland en de Centraal- en Oost-Europese landen, was daar toen een einde gekomen aan het absolute geloof in de onzichtbare hand en aan het vertrouwen dat de vrije markt zichzelf steeds reguleert – hetzelfde geloof dat ook in de jaren twintig zo sterk was geweest, totdat de maatschappelijke effecten van de *krach* van Wall Street in 1929 de legitimiteit van deze economische orthodoxie onderuit had gehaald.³ Ook het economische succes van landen waar de overheid een sterke hand heeft behouden in de sturing van de economie, China in de eerste plaats, en hun relatieve afscherming van de kredietcrisis in de Verenigde Staten hebben in niet geringe mate bijgedragen tot de uitholling van de legitimiteit van de Washington Consensus. Her-regulering door de nationale overheden is nu opnieuw een evidentie en overheidsinterventie opnieuw legitiem. De staat heeft zich opnieuw geaffirmeerd als een onvervangbaar machtsinstrument.

Tweede vaststelling dus: het libertijns anti-etatistisch discours, dat zich in de jaren negentig zowel in de rechter- als in de linkerrand had genesteld, is voorbij. De kloof tussen de bestaande toestand en de vereiste beleidsinstrumenten om de (negatieve) effecten van de mondialisering op te vangen is onmiskenbaar geworden. Zoals in de laatnegentiende eeuw gaat door de monetaire volatiliteit en wildgroei opnieuw veel menselijke energie en welvaart verloren. Het was een soortgelijk besef, dat na de Tweede Wereldoorlog regeringen had doen besluiten om de economische en monetaire relaties te onderwerpen aan internationale arrangementen. Enkel staten waren – en zijn – in staat om zulke arrangementen op te zetten.

De derde en laatste grondstroom brengt ons opnieuw bij het einde van de negentiende eeuw. Net zoals de (tweede) industriële revolutie toen, heeft ook de huidige postindustriële revolutie het dagelijks leven van velen zwaar onder druk gezet en de ongelijkheid fors doen groeien.

Sinds het begin van de jaren tachtig kennen zowat alle landen ter wereld eenzelfde tendens van fors toenemende binnenlandse ongelijkheid. Op wereldniveau valt dit trouwens af te lezen aan het historisch laag aandeel van het nationaal inkomen dat naar arbeid gaat, terwijl het deel dat naar bedrijfswinsten en renten gaat, historisch hoog is. In simpele woorden vertaald, betekent dit dat wie leeft van zijn arbeid vandaag relatief minder krijgt dan wie geniet van renten en andere financiële inkomsten. Wie heeft, krijgt dus almaar meer. 'Voor kapitalisten is het nog nooit zo goed geweest,' merkte *The Economist* in september 2006 droogjes op.

Diverse oorzaken hebben bijgedragen tot deze ongelijkheid. Doelbewuste fiscale beleidsopties in de jaren 90 hebben daarbij een onmiskenbare rol gespeeld. Zowat alle landen hebben de aanslagvoeten op bedrijfsbelasting en de hoogste inkomens verminderd. Als gevolg daarvan vloeit een groter deel van de overheidsinkomsten voort uit indirecte belastingen (BTW), wat de doeltreffendheid van het herverdelingsmechanisme heeft aangetast.⁴

Ook de intrede van miljoenen goedkope arbeidskrachten uit China, India, de voormalige Sovjet-Unie en andere niet-kapitalistische landen in de mondiale arbeidersbevolking heeft een belangrijke rol gespeeld. Deze sterke toename van de totale arbeidskracht op wereldniveau heeft druk uitgeoefend op de lonen in de oude industrielanden, wat nog in de hand werd gewerkt door het verlies aan syndicale tegenmacht in de jaren tachtig. Werknemers in de industrielanden plukken dus niet ten volle de vruchten van de mondialisering en dat geldt niet alleen voor laagopgeleiden, maar in toenemende mate ook voor hoogopgeleiden. Ook in ontwikkelingslanden en groeilanden zijn de reële lonen trager gegroeid dan de productiviteit. Dus ook hier genieten zij relatief minder van de mondialisering dan kapitaalbezitters.

Naarmate de studies over het effect van de mondialisering steeds meer actuele gegevens verwerken, lijkt er een nieuwe interpretatie te groeien onder economen, namelijk dat mondialisering – en hier wordt dan bedoeld de internationale handel – een groter effect heeft gehad op de ongelijkheid binnen de industriestaten dan tot voor kort was aangenomen. Sommige economen, zoals Paul Krugman, hebben hun mening op dit punt herzien, nu duidelijk is geworden dat de invoer van afgewerkte producten uit ontwikkelingslanden sterk is toegenomen wat een averechts effect sorteert op het reële inkomen van vele werknemers in de geïndustrialiseerde landen. Zij zijn dan ook tot de conclusie gekomen – zonder te willen pleiten voor protectionisme – dat meer politieke begeleiding van de internationale handel nodig zal zijn om de negatieve effecten op lonen en inkomens op te vangen.⁵

Maar ook de postindustriële revolutie is minstens in even grote mate verantwoordelijk voor de huidige toename in de ongelijkheid. Net zoals de klassieke industriële revoluties van weleer veroorzaakt ook de huidige technologische mutatie winnaars en verliezers, want ook zij gaat gepaard met grote ongelijkheden in rijkdom en welvaart. Dat valt voor een deel te verklaren door de grotere vraag naar hogergeschoolde arbeidskrachten en de dalende vraag naar laaggeschoolde die in de loop van de jaren negentig de ongelijkheid tussen beide groepen werknemers in de hand gewerkt. De wereld is nooit rijker geweest – maar ook nooit ongelijker, schreef Bill Emmott, de hoofdredacteur van het Britse zakenblad *The Economist*, in 2003.⁶ Jaren voordien had de Indische Nobelprijswinnaar Amartya Sen al een soortgelijke analyse gemaakt. In de afgelopen twintig jaar, schreef hij in 2001, is de extreme armoede in de wereld gehalveerd, maar is de ongelijkheid toegenomen: 'De wereld is nooit rijker geweest dan vandaag, maar de ongelijkheid evenmin. Wie geen oog heeft voor dit schrijnende contrast, kan het scepticisme niet begrijpen dat de huidige wereldorde oproept. [...] Direct en indirect is ongelijkheid vandaag het meest essentiële vraagstuk, want de grootste provocatie.'⁷

Maar de postindustriële revolutie heeft echter nog een ander gevolg gehad. Ze heeft de bedrijfsorganisatie flexibeler gemaakt om zo in te kunnen spelen op het hypercompetitieve karakter van de concurrentie. Werknemers betalen daar een prijs voor. Studies van het Internationaal Arbeidsbureau (ILO) uit 2004 en 2006⁸ constateren hoe de gewijzigde werkomgeving – *downsizing*, snelle expansie, *outsourcing* – zich vertaalt in verhoogde stress en werkonzekerheid, wat dan weer zijn tol eist op gezondheidsgebied: verhoogd ziekteverzuim, toenemende hartrisico's en andere stressgerelateerde verschijnselen. Sinds 1980 nam het aantal en de intensiteit van de economische schokken almaar toe. Dat heeft zich vertaald in een toegenomen onzekerheid op de werkvloer. Die economische onzekerheid – *workplace angst*, schreef een Amerikaans columnist ooit⁹ – leidde dan op zijn beurt tot een sterk verhoogd stressgevoel, dat het ILO identificeert als de kwaal bij uitstek van de eenentwintigste eeuw, met depressies als gevolg. Flexibiliteit, tijdmeting, verhoogde competitiviteit, technologische innovatie en liberalisering hebben alle bijgedragen tot toenemende gezondheidsklachten. Depressies die met iemands werk te maken hebben, zijn een van de belangrijkste oorzaken van vroegtijdig overlijden, zelfmoord bijvoorbeeld.

In alle sectoren en dit wereldwijd, zo heeft het ILO geconcludeerd, wordt tegenwoordig meer uitsluiting dan insluiting gecreëerd, door de verschuiving van de werkgelegenheid van de industriële sector naar de dienstensector, de internationale competitiviteit en de hierboven beschreven moderne managementtechnieken.

Toch is de hedendaagse ongelijkheid niet meer te vergelijken met die uit de tijd van Karl Marx, toen een kleine groep rijken rijker werden en de grote meerderheid armer. In 1993 stelde Commissievoorzitter Jacques Delors de retorische vraag: 'Kan onze samenleving twintig procent uitgestotenen, een middenklasse van zeventig procent en tien procent geprivilegieerden accepteren?'¹⁰ Twee decennia later nam Bill Emmott deze beschrijving over. Onze samenleving, schrijft hij, kent vandaag een dubbele kloof: die tussen de 'lucky many' (de zeventig procent van Delors) en de 'unhappy few' (Delors' uitgestotenen) en die tussen de 'lucky many' en een kleine groep 'superlucky' (Delors' geprivilegieerden). Ook de West-Duitse sociaaldemocraten hebben een soortgelijke, zij het niet helemaal identieke, analyse gemaakt van de gelaagde samenstelling van de hedendaagse samenleving: 'Een derde van de bevolking maakt het uitstekend. Optimisme viert hoogtij, men kan alles zelf wel, de overheid is er vooral om ervoor te zorgen dat men geen last heeft van elkaar en van de anderen. Een ander derde heeft zich als het ware losgekoppeld van de collectiviteit, die men als vijandig ziet. Tussen deze twee groepen zit een middenklasse, het laatste derde, die de toekomst met zorg tegemoet ziet.'¹¹

De grenzen tussen de drie verschillende groepen – de drie 'klassen' – zijn niet scherp getrokken. De hoogste segmenten van de middengroep van 70 procent zullen dicht aanleunen bij de klasse van het tien procent geprivilegieerden en de bodem van de middenklasse dicht bij het 20 procent uitgestotenen. Maar het begrip '20:70:10-samenleving' drukt goed de fysieke en mentale apartheid uit die tussen beide uitersten bestaat, met daartussen een min of meer grote middengroep met kenmerken die haar onderscheiden van beide andere. Deze verhouding is natuurlijk niet in alle landen en continenten dezelfde, maar de dynamiek achter deze driedeling wel.

Een kleine groep wordt obsceen rijk en trekt zich terug uit de samenleving, Sinds het midden van de jaren negentig is het aantal dollarmiljonairs en hun gecumuleerde rijkdom constant gaan stijgen, en almaar sneller bovendien, zo kan opgemaakt worden uit de jaarlijkse edities van het *World Wealth Report* van Merrill Lynch. Wereldwijd zijn ze nu met meer dan tien miljoen. Vooral in de groeielanden zoals China, Rusland, India en Brazilië stijgt vandaag hun aantal.

De middenklasse varieert in grootte, van pakweg zestig-zeventig procent in de rijke landen, tot enkele procenten in de armste landen. Op wereldvlak bekeken groeit zij gestaag aan, vooral in de groeielanden. De Wereldbank gewaagde in haar vooruitzichten in 2007 van een steeds groter wordende 'mondiale middenklasse'.¹² Materieel heeft zij het goed, maar ze voelt zich overal belaagd door de gevolgen van de technologische mutatie. In de oude industrielanden stagneert haar inkomen, want het houdt amper het inflatieritme bij. Het is deze groep waar de mondialisering ontgoocht en vrees uitlokt voor de dag van morgen.

Aan de onderkant zit er ten slotte een groep mensen die er zelfs niet van droomt ooit deel te kunnen uitmaken van de middenklasse, laat staan van de mondiale jetset. Politiek voelt deze groep zich veronachtzaamd. Er zijn weinig politici die nog weten hoe de wereld van de zwarte sneeuw eruit ziet. In Europese landen valt deze laatste groep vaak samen met een donkerder huidskleur: wie achtergesteld is, komt vaak uit de recente immigratiegolf.

Derde en laatste vaststelling: ongelijkheid, de sociaaldemocratische *core business*, is bijlange na nog de wereld niet uit. Integendeel zelfs. In haar nieuwe gedaante van maatschappelijke driedeling neemt zij opnieuw toe en dit in zowat alle landen ter wereld, zij het in haar gewijzigde vorm van

Delors' driedeling. Ze is bovendien niet het gevolg van anonieme krachten, maar van politieke beslissingen. Maar hoe valt dit dan te rijmen met het electorale verval van deze beweging in bijna alle Europese landen – en met hun (nieuwe) opstoot van zelfvertwijfeling, aarzelend tussen een mistig 'opschuiven naar links' en een al even onduidelijke 'derde weg'?

3. De kritische succesfactoren voor de sociaaldemocratie vandaag

De sociaaldemocratie zal opnieuw relevant zijn als zij beter dan haar politieke tegenstanders kan op de maatschappelijke behoeften, die voortvloeien uit de hierboven beschreven grondstromen, en tezelfdertijd een geloofwaardig project incarneert, dat geen lappendeken van maatregelen is, maar een herkenbaar en geloofwaardig sociaal contract, dat mensen opnieuw bindt in een perspectief op vooruitgang. Een sociaal contract garandeert niet dat er geen conflicten, spanningen en tegenstellingen meer opduiken. Die zullen er altijd zijn. Een sociaal contract bindt al wie het onderschrijft in een gezamenlijk pakket van rechten en plichten en van gedeelde normen en waarden. Maar dat lukt alleen maar als diegenen die het contract aangaan elkaars gelijken zijn en elkaar ook als dusdanig beschouwen én als alle deelnemers een gemeenschappelijk doel hebben. In een sociaal contract participeert iedereen als gelijke in een collectief verhaal. De kracht van een sociaal contract spreekt uit zijn vermogen om tegenstellingen te overbruggen. Zonder lotsverbondenheid drijft een samenleving op het ritme van haar tegenstellingen en spanningen en loopt zij steeds het gevaar op een gegeven moment opgesloten te raken in een spiraal van onbegrip, polarisering en segregatie.

Dat zulk een behoefte aan een gemeenschappelijke perspectief wel degelijk bestaat en dat het nog steeds wachten is op zulk een project, blijkt uit tal van peilingen, zowel in België als in het buitenland.

Het Nederlandse Sociaal en Cultureel Planbureau noteerde in 2004 dat de doorsnee-Nederlander opnieuw behoefte voelde aan een inspirerend perspectief, een sociaal contract – maar het omgekeerde verwachtte: 'In het algemeen verwachten de Nederlandse burgers in de toekomst een samenleving die harder is en meer prestatiegericht, minder sociale zekerheid biedt en minder gelijkheid garandeert in de beschikbaarheid van gezondheid en zorg dan nu het geval is. Men vreest ook meer criminaliteit en etnische spanningen. De wens gaat een heel andere richting uit. Nederlanders kiezen voor een samenleving met een grote gemeenschapszin en met veel van de kenmerken die, nu ze dreigen te verdwijnen, hooggewaardeerd blijken te zijn.'¹³ Ook de Vlaamse VRIND-indicatoren van 2008 van hun kant onderstrepen het belang dat ook de doorsnee-Vlaming hecht aan een 'gemeenschappelijk doel', maar geven tezelfdertijd ook aan hoe sterk het gevoel is politiek machteloos te zijn.

Indekken tegen risico's en perspectief bieden

De sociaaldemocratische basiswaarden van solidariteit en gelijkheid herdenken in het licht van de hierboven beschreven maatschappelijke behoeften, is de noodzakelijke eerste stap om opnieuw een factor van politieke relevantie te worden.

Georganiseerde solidariteit maakte de essentie uit van het succes van de negentiende-eeuwse arbeidersbeweging. Zij schonk de individuele arbeider een gevoel van eigenwaarde en identiteit en stelde een eigen, volwaardige plaats in de samenleving in het vooruitzicht. Zij sloot individuele arbeiders in een solidair verband in, waardoor deze niet langer alleen stonden tegenover de samenleving. Georganiseerde solidariteit vormde ook de kern van het sociaal contract na de Tweede Wereldoorlog, de welvaartsstaat. Deze verstreekte de Europese samenlevingen opnieuw samenhang

en bood de Europese burgers opnieuw zekerheden in een wereld gekenmerkt door vele onzekerheden. De welvaartsstaat bood een collectief perspectief dat mensen insloot (later ging men zeggen: opsloot in zuilen) en hen een gevoel van zekerheid en geborgenheid gaf.

Dat tijdperk is definitief afgesloten, alleen al omwille van de ontzuiling van de samenleving. Een nieuw sociaal contract zal op een andere leest geschoeid moeten worden. Wil het slagen, dan zal de inspiratie ervan niettemin dezelfde moeten zijn: zekerheid geven, mensen insluiten en niet uitsluiten én een positief perspectief aanbieden.

Ook heden ten dage zal een sociaal contract mensen moeten indekken tegen risico's en problemen die zijzelf niet op eigen krachten kunnen opvangen – tenzij hij of zij behoort tot de toplaag van de welgestelden. Een hedendaagse sociaal contract zal dus zowel perspectieven moeten bieden aan de minderheid die aan de onderkant van de samenleving leeft, als de bezorgdheid binnen de grote middenklasse opvangen over wat morgen brengen kan. Ten derde zal steeds weer opnieuw geduldig de problemen moeten uitgelegd en aangepakt worden die onvermijdelijk gepaard gaan met de multiculturele samenleving, zodat mensen er minder bang voor worden en daardoor ook minder gevoelig voor de sirenenzang van politieke formaties die daar garen bij spinnen maar de samenleving ontwrichten.

Solidariteit creëren tussen de middenklasse en de vierde wereld, maar ook binnen de middenklasse zelf, is geen gemakkelijke opdracht in de gelaagde en gefragmenteerde samenleving van vandaag, zo constateert ook ACV-voorzitter Luc Cortebeek.¹⁴ Maar dat betekent niet dat solidariteit onbestaande is geworden. Een peiling van de CM-Midden-Vlaanderen uit april 2008 leert dat er in Vlaanderen nog steeds een zeer groot draagvlak bestaat voor het socialezekerheidsstelsel, waarbij de sterkste schouders de zwaarste last dragen. Bijna driekwart van de ondervraagden vindt het logisch dat rijkere regio's solidair zijn met armere en zestig procent dat werkenden betalen voor werklozen.¹⁵ Internationale peilingen leveren soortgelijke indicaties op.

Tegemoetkomen aan die vage, maar hardnekkige ongerustheid – en het groeiende ongenoegen – betekent dat de bodem van de welvaartsstaat opnieuw moet worden opgetrokken. De laagste pensioenen moeten worden opgetrokken en welvaartsvast gemaakt, een eigen huis moet opnieuw betaalbaar worden (zeker voor jongeren), een vaste verdeelsleutel moet uitgedokterd worden tussen arbeid en kapitaal, werkzekerheid moet opnieuw gegarandeerd worden door nieuwe vormen van overheidsbegeleiding, de consumentenbescherming moet opgevoerd worden en de stijging van de levensduurte onder controle gebracht. Dit recept is dus verschillend van dat voor de kansarmen, die, letterlijk, uit het zwarte gat van de uitzichtloosheid en lage zelfdunk getrokken moeten worden. Een progressief sociaal contract combineert beide recepten, een spagaat met als gemeenschappelijke leidraad: 'Wij laten niemand achter!'.

Maar om aan te slaan en tot de verbeelding te spreken, zal een modern sociaal contract ook ditmaal meer moeten zijn dan louter defensief. Ze zal ook concreet perspectief op vooruitgang moeten bieden – precies op dat domein dat vandaag de belangrijkste maatschappelijke uitdaging is, waar individuen alleen machteloos tegenover staan, maar waarvan zij en de komende generaties mee geconfronteerd zullen worden: de gevolgen van de opwarming van de aarde. Klimaatwijziging als gevolg van het broeikaseffect is thans het meest dreigende zwaard van Damocles dat ons boven het hoofd hangt. Het is een tikkende tijdbom. Het *International Panel on Climate Change* (IPCC) schat dat binnen de tien jaar het roer moet zijn omgegooid en de transitie ingezet naar een carbonvrije economie. Gebeurt dat niet, dan zal de opwarming dermate zijn toegenomen dat de gevolgen ervan dramatisch zullen zijn voor de komende generaties.¹⁶ De uitdaging bestaat er dan ook in om door een combinatie van technologie en beleid een energietransitie in te zetten die ons toelaat binnen de grenzen van het draagvermogen van onze aarde te blijven.

Maar ondanks de vele initiatieven, verklaringen en opiniepeilingen lijkt een echte *sense of urgency* nog steeds niet echt te leven, ook niet in Europa en ook niet binnen de sociaaldemocratische partijen.

De opwarming van de aarde is nochtans ook het symbool bij uitstek van ongelijkheid. De opwarming van de aarde zal voor alle landen en voor alle mensen grote gevolgen hebben, maar de ontwikkelingslanden en de zwaksten in de samenleving zullen er de eerste en grootste slachtoffers van zijn. Gezien de impact van de klimaatverandering op water, voedsel, gezondheid en land zullen de ontwikkelingslanden een onevenredig grote schade ondervinden – en daarvoor zullen de armste groepen binnen deze landen, die nu al zo hun best moeten doen om te overleven, de zwaarste tol betalen – hoewel zij daarvoor het minst verantwoordelijk zijn. Ook in de rijke landen zullen de kansarmen de grootste moeite hebben om de gevolgen te dragen van de energietransitie.

Eerder dan deze energietransitie als een doembeeld te schetsen, kan beter gedacht worden in termen van collectieve vooruitgang, van onontgonnen terrein en van kansen die ze biedt om nieuwe technologieën te ontwikkelen die banen opleveren, zowel voor hoog- als voor laaggeschoolden. In een gezamenlijk studie in september 2008 schatten het Internationaal Arbeidsbureau (ILO) en het leefmilieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP) dat miljoenen banen kunnen gecreëerd worden door een energietransitie, en dit zowel voor hoogopgeleiden als voor laagopgeleiden.¹⁷

Precies door de combinatie van ongelijkheid én mogelijk positief vooruitgangsperspectief is energietransitie, wellicht meer dan menig sociaaldemocraat vermoedt, een cruciaal ingrediënt van een maatschappelijk project dat zowel beschermt als vooruitgang inhoudt en die door sociaaldemocraten vanuit hun klassieke basiswaarden benaderd kan worden.

Ook anderen zijn deze problematiek trouwens vanuit een vooruitgangsperspectief gaan invullen. Het Leefmilieuprogramma van de VN had het in oktober 2008 zelfs over een '*green New Deal*', naar analogie van Franklin Roosevelts sociale contract uit de jaren dertig van de twintigste eeuw: 'Mobilizing and re-focusing the global economy towards investments in clean technologies and 'natural' infrastructure such as forests and soils is the best bet for real growth, combating climate change and triggering an employment boom in the 21st century.' Vanuit Amerikaans perspectief kwam ook de Amerikaanse journalist Thomas Friedman in 2007 tot de conclusie dat '*green*' – een wat vager woord dan 'energietransitie' – de basis kan vormen van '*a new unifying political movement for the 21st century*', een nieuwe 'baken van vooruitgang, hoop en inspiratie'.¹⁸

Indien de sociaaldemocratie erin zou slagen om de hedendaagse ongelijkheid opnieuw centraal te plaatsen, zowel in haar eigen actie als in het maatschappelijke debat, en dit te koppelen aan een geloofwaardige strategie inzake energietransitie, dan zou politiek succes misschien opnieuw mogelijk zijn. Het zou haar *core business* in ere herstellen. Het zou tevens de mogelijkheid bieden om internationale, nationale en lokale (o.a. stedelijke) mandatarissen te integreren in een gezamenlijke inspanning, en tezelfdertijd mensen te wijzen op hun individuele mogelijkheden en verantwoordelijkheid op dit vlak. Een sociaal contract dat beschermt en vooruitgang inhoudt zou verder de band tussen partij en vakbeweging in de hand werken en, bovenal, sociaaldemocraten helpen om het vertrouwen terug te winnen van hun klassieke achterban, die in vele Europese landen geconstateerd heeft dat sociaaldemocraten zich teveel hebben geïdentificeerd met nieuwerwetse culturele breuklijnen, ten koste van hun eigen traditionele basiswaarden. De irritatie over de toenemende ongelijkheid, over de aantasting van de koopkracht en over de dagdagelijkse economische bezorgdheid en werkdruk – en over de financiële wildgroei – dient teruggevorderd te worden van populistische partijen. Het is een taai en langdurig proces – maar dat was bij succes in vroeger tijden niet anders.

Hefbomen identificeren

Eenmaal de contouren van een sociaal contract gedefinieerd, ligt de tweede kritische succesfactor, zoals steeds, in het vermogen om op een adequate manier de machtsinstrumenten te identificeren om dit project geleidelijk in beleid om te zetten.

Een ambitieus progressief project kan door sociaaldemocraten niet alleen gerealiseerd worden. Nationaal zal zulk een project moeten steunen op een ‘solidaire meerderheid’ over de partijgrenzen heen – die wel degelijk bestaat, zoals blijkt uit de eerder aangehaalde opiniepeiling van de CM-Midden-Vlaanderen. Oud-Labourleider Roy Hattersley spreekt in dit verband van een ‘*compassionate majority*’.¹⁹ In Vlaanderen zal dit frontaal in aanvaring komen met zowel het populisme – dat steeds beter is geweest in het exploiteren van onderbuikgevoelens en het inspelen op individueel egoïsme dan in het aandragen van oplossingen – als met het conservatieve deel van de Vlaamsnationalisten die van een staats hervorming gebruik willen maken om in Vlaanderen een andere samenleving op te bouwen, met minder sociale zekerheid, minder solidariteit, aldus nogmaals Luc Cortebeek.²⁰

Net zoals in vroeger tijden, kan bovendien zulk een project niet gerealiseerd worden op nationale basis alleen. Dat is evident op het gebied van energietransitie, maar het geldt evenzeer voor de bestrijding van de ongelijkheden. Om het binnenlands sociaal contract te begeleiden en te ondersteunen, is een gunstige internationale conjunctuur nodig.

Een eerste bouwsteen hiertoe is eensgezindheid over de contouren van zulk een project onder sociaaldemocratische partijen. Alle Europese sociaaldemocratische partijen kampen vandaag met dezelfde twijfels en vragen en botsen op dezelfde contradicties in hun analyses. Eenheid van visie en strategie ontbreekt, terwijl die er wel in grote mate was honderd jaar geleden en na de Tweede Wereldoorlog. Ook nauwere netwerking met de jonge overkoepelde internationale Internationaal Vakverbond (IVV) is vereist, alleen al om de krachten te bundelen in de bitsiger wordende tegenstelling tussen werknemers en werkgevers binnen de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO). Net zoals de sociaaldemocratie beseft men ook binnen het IVV dat herbronning zich opdringt.

Een tweede stap is de identificatie van de machtsinstrumenten en de politieke hefbomen die men kan inzetten om de internationale context te kneden. De Europese Unie is het meest voor de hand liggende niveau. De EU bezit immers de kritische massa en de potentiële macht op wereldniveau die de lidstaten afzonderlijk ontberen.

Maar de sociaaldemocratische militant, en menig mandataris, herkent zich vandaag niet in Europa. Europa beroert de harten niet. Nochtans waren de Belgische socialisten in de jaren zeventig de eerste grote politieke familie om van Europa het geprivilegieerde niveau van de economische en politieke besluitvorming te maken. De omvang van de economische crisis deed de BSP toen de stap zetten naar een visie op Europa, die dicht aanleunde bij de klassieke federalistische traditie: ‘Le PSB revendique clairement l’édification d’un pouvoir politique supranational européen comme mode d’intervention privilégié au niveau de la CEE.’²¹ Voor de socialisten werd het Europees niveau het geprivilegieerde politieke niveau niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats, om een meer evenwichtige relatie met de Verenigde Staten uit te bouwen, maar om de rol van de staten in de bestrijding van de economische stagnatie te versterken. Een diepere, ‘federale’, organisatie van Europa was vereist om de werkloosheid te bestrijden, de openbare sector uit te bouwen en de sociale zekerheid veilig te stellen – taken die de staten alleen niet langer konden verzorgen.

Om het 'sociale contract' tussen burger en Europa te herstellen (naar de woorden van ambassadeur Jan De Bock, voormalig Permanent Vertegenwoordiger van België bij de Europese Unie), is meer nodig dan alleen maar kritiek op negatieve aspecten van de Europese constructie. Er moet concreet worden aangegeven hoe Europa de enige hefboom is om een progressief project mogelijk te maken. Een nieuw sociaal contract zal Europees zijn – of zal niet zijn.

Een sociaaldemocratische stappenplan

Een ministerie van buitenlandse zaken is de draaischijf waar binnen- en buitenland met elkaar in contact treden. Over vele domeinen van het buitenlands beleid bestaat grote consensus in België. Zo is sinds de jaren vijftig iedereen het er in België over eens dat een supranationaal Europa in het nationaal belang van België (en zijn deelstaten) is. Toen de Koude Oorlog eindigde, kreeg deze stelregel vervolgens ook een mondiale interpretatie: een op vaste regels gebaseerd internationaal systeem wordt thans algemeen aangezien als een elementair onderdeel van het nationaal belang van een kleine staat zoals België. Een derde consensus, die ook ontstaan is met het einde van Koude Oorlog, betreft de Europese autonomie in de wereldpolitiek. In de Belgische visie is de Europese Unie een politiek project op zich en een autonome pijler in een multipolaire wereldorde.

Met deze kaarten in hand kan een minister van buitenlandse zaken een diplomatieke oefening opstarten om ertoe bij te dragen van de EU een ambitieuze en autonome actor te maken die *Global Governance* als gedeelde doelstelling incarneert. Dat zal echter nog lange tijd een moeilijk te realiseren droom zijn. Daarvoor is de onderlinge verdeeldheid onder de Europese lidstaten immers te groot, zoals nog gebleken was bij de mislukte Duits-Belgische poging in juli 2004 om een Sociaal-Economische Veiligheidsraad op de VN-agenda te plaatsen. Daarom circuleert al enige tijd het idee van een 'kern-Europa': wat niet lukt met 27, kan echter meer kans op slagen hebben met een beperkt aantal gelijkgezinde landen. Een kern-Europa omvat een vaste kern van landen die bereid zijn om hun samenwerking op een reeks domeinen te verdiepen en aldus aan de EU een nieuw elan te geven. Maar tot op heden is hiervan weinig in huis gekomen, omdat het niet mogelijk is gebleken een voldoende groot aantal landen te vinden die bereid zijn om systematisch op alle beleidsdomeinen nauwer te gaan samenwerken.

Een 'Europa met verschillende snelheden' is daarom wellicht een meer beloftevolle piste. Dit bestaat uit een reeks van 'spitsen' of 'kernen' van verschillende landensamenstelling afhankelijk van het beleidsdomein. Dat kan zowel binnen (op basis van het mechanisme van de versterkte samenwerking) als buiten de bestaande verdragen gebeuren. Omdat elk van deze 'spitsen' een politieke verdieping betekent en tevens open staat voor latere toetredingen, zou zulk een oefening in variabele uitbouw van Europa een algehele tendens naar verdere verdieping van Europa in de hand kunnen werken. Wie de Europese context wil 'kneden' voor een progressief sociaal contract dient dan ook te starten met het in kaart brengen van welke lidstaten bereid zijn om diepgaand samen te werken op specifieke concrete domeinen die van direct belang zijn voor het welslagen van zulk maatschappelijk project.

Zo kan een versterkte sociaaleconomische samenwerking ('een economische regering') best gebouwd worden op de eurogroep, die de landen groepeerd die de euro hebben ingevoerd (op zich al een Europese 'spits'). Zulk een economische regering moet het bijvoorbeeld mogelijk maken om het belastingsstelsel opnieuw een meer herverdelende rol te laten spelen, maar ook om een belastingssysteem op te zetten dat direct inzetbare financiële middelen genereert in geval van liquiditeitscrisis. In de kredietcrisis van het najaar 2008 bleek immers hoe omslachtig momenteel binnen de eurozone de bundeling van nationale reacties was. Deze eurogroep is wellicht ook de beste basis voor een systeem van Europese werkloosheidsverzekering, geïnspireerd op de filosofie achter de bestaande Structuur- en Cohesiefondsen. De eurogroep is ten slotte ook de voor de hand liggende landengroep om een poging te ondernemen om de internationale financiële instellingen aan te passen aan de gewijzigde economische machtsverhoudingen in de wereld. Vandaag bezit de euro een onderbenut potentieel, omdat haar externe vertegenwoordiging gefragmenteerd is over een reeks nationale delegaties. De pooling van de eurogroep-vertegenwoordiging in het IMF zou de EU-invloed op het beheer van de wereldeconomie onmiskenbaar vergroten en het verlies aan invloed van de individuele lidstaten

ruimschoots compenseren. De EU, of althans de eurogroep-landen, heeft hier een kans op mondiaal economisch leiderschap.²²

Diepere militaire en diplomatieke samenwerking zal dan weer andere landen groeperen. Voor een gemeenschappelijke migratie- en asielpolitiek kan gedacht worden aan de Schengenlanden, nog een voorbeeld van een 'spits'. Andere cruciale beleidsdomeinen die voor versterkte samenwerking in aanmerking kunnen komen, zijn onder meer: tewerkstellings- en sociaal beleid, industriële politiek, onderzoek en ontwikkeling (direct verbonden met de energietransitie), fiscale harmonisering, harmonisering van strafwet en burgerlijk recht, samenvoeging van onze vertegenwoordiging in sommige organen van de Verenigde Naties.

Voor een aantal beleidsdomeinen, zoals de al eerder geciteerde samenhangende kwesties op het gebied van de energie- en klimaatnexus, maar ook de financiële regulering, voedsel en migratie, zijn echter mondiale arrangementen vereist. Een Belgisch minister van buitenlandse zaken zou dan ook een internationale variant kunnen bespelen van de Europese spitsen-strategie, door met gelijkgezinde niet-Europese partners geprivilegieerde coalities rond specifieke thema's te stimuleren of te vervoegen. Een recent voorbeeld van zulk een coalitie is het 'Green Economy Initiative', waarbij de Europese Commissie, Duitsland en Noorwegen betrokken zijn. Deze coalitie wil innovatieve groeistrategieën via 'groene' tewerkstelling op de agenda plaatsen en de transitie naar een carbonvrije economie in de hand werken.

In het verleden heeft de Belgische diplomatie al herhaaldelijk en met succes zulke 'spitsen-strategie' beoefend, met name in de Afrikapolitiek, het verbod op landmijnen, het Kimberleyproces rond de diamanttrafiek. Naar aanleiding van zulk een oefening in 1994 en 1995 onder minister van buitenlandse zaken Frank Vandenbroucke bedacht de toenmalige directeur-generaal van de Politiek, ambassadeur Frans Van Daele, de term 'carambole-diplomatie'. Hij beschreef hiermee een beleid dat zich sterk bilateraal profileerde maar met de bedoeling multilateraal te scoren. Om een einde te maken aan de impasse in het Belgische Afrikabeleid in het algemeen en in de Rwandese situatie in het bijzonder, gaf Vandenbroucke in oktober 1994 de aanzet tot een geïntegreerde actie die de expliciete bedoeling had om de Belgische bi- en de multilaterale inspanningen in het Grote-Merengebied te coördineren door een centraal concept te identificeren en vervolgens te trachten hier rond de internationale gemeenschap te mobiliseren en zo de coherentie te verzekeren van de verspreide inspanningen van de internationale gemeenschap.²³

Wat daarbij ongetwijfeld een nuttig bijkomend instrument zou kunnen zijn, is de dialoog met de Europese sociaaldemocraten in het kader van de Partij van Europese Socialisten (PES), ook al heeft de uitbreiding van de EU ook hier geleid tot een grotere verscheidenheid in opinies dan vroeger het geval was. In zijn ambtsperiode als minister van buitenlandse zaken (1992-1994) heeft Willy Claes gebruik kunnen maken van zijn gelijktijdige functie van voorzitter van de (toen nog bescheiden) PES om een spinnenweb van bilaterale contacten uit te bouwen. Zijn geprivilegieerde relatie met Commissievoorzitter Jacques Delors is verscheidene keren doorslaggevend gebleken ondermeer in 1993 toen Frankrijk en de Europese Commissie op ramkoers zaten over de afronding van de Uruguayronde en bij de eindeloos aanslepende discussie over de verdeling van de regionale fondsen.

Maar net zoals dat het geval was voor de welvaartsstaat, schiet het Europese niveau in sommige domeinen te kort en zijn internationale afspraken nodig. Het meest evidente voorbeeld is het terugdringen van de loskoppeling van de kapitaalmarkten ten opzichte van de reële economie.

Ook hier speelt de Europese Unie een cruciale rol van hefboom. Zij bezit immersde macht om op een geloofwaardige manier werk te maken van multilaterale arrangementen op die beleidsdomeinen die cruciaal zijn voor het welslagen van het binnenlands sociaal contract (opvangen van economische onzekerheid en financiële volatiliteit, herverdeling, klimaat/energie, voedsel, migratie). Het mondiale luik van een modern sociaal contract wordt doorgaan als *Global Governance* omschreven. De doelstelling erachter is parallel aan wat een sociaal contract op binnenlands vlak nastreeft: het herstel van elementair gemeenschapsgevoel. Daarmee is eens te meer duidelijk gemaakt dat tussen binnenlandse en internationale politiek geen waterdicht schot staat. Op beide niveaus staan we

immers voor dezelfde tweespong: een samenleving bouwen die insluit of een samenleving erven die uitsluit.

Aan voorstellen ontbreekt het niet. Sinds het einde van de Koude Oorlog hebben experts tal van suggesties gedaan. Zo zijn er voorstellen om de Wereldbank, die irrelevant dreigt te worden als gevolg van de opkomst van privédonoren en groeilanden, om te vormen tot de financier van mondiale publieke goederen, en met name van grootschalige projecten inzake energietransitie. Een progressief belastingsstelsel op kapitaalwinsten is een oud voorstel en kent vandaag vele varianten. Het zou kunnen fungeren als een inkomstenbron voor een Wereldbank-Nieuwe-Stijl. Andere voorstellen bepleiten de oprichting van een mondiale monetaire autoriteit die zou toezien op een aantal mondiale monetaire arrangementen die de volatiliteit van de kapitaalmarkten zouden reguleren en speculatie tegengaan.

De financiële onrust in het hart van de westerse vrijemarkteconomie in de zomer van 2008 heeft voor het eerst sinds het midden van de jaren zeventig opnieuw een consensus doen groeien over de wenselijkheid van her-regulering van de meest geliberaliseerde sector van de economie. De kans lijkt reëel dat dit een terugkeer in de hand werkt naar het *'embedded liberalism'* van de periode 1945-1971, toen door de bundeling van internationale en nationale inspanningen speculatie en de vrijheid van kapitaal aan banden werden gelegd omdat stabiliteit op lage termijn geprivilegieerd werd boven winsten op korte termijn.

Deze consensus op financieel vlak en de herontdekking van de Keynesiaanse recepten tegen het falen van de vrije markt kunnen misschien een sneeuwbal effect sorteren om ook op andere domeinen, met name op domeinen die cruciaal zijn voor een energietransitie, te komen tot internationale arrangementen.

Een ambitieuze Europese Unie met zulk een *Global Governance*-agenda is overigens ook cruciaal, gelet op de toegenomen crisisgevoeligheid van de huidige wereldpolitiek. In een multipolaire wereldorde, met haar ingebouwde neiging tot misperceptie en wantrouwen, is het risico groot dat alle politieke en diplomatieke energie wordt opgeslorpt door geopolitieke beslommeringen. De Georgische kwestie van augustus 2008 is een voorbeeld van het soort crises dat riskeert frequent voor te komen. Meer dan de overige grote mogendheden bezit de Europese Unie een geloofwaardig internationaal profiel om van 'samenwerking' het sleutelwoord van de 21e eeuw te maken, zoals Willy Brandts *éminence grise* Egon Bahr in 2007 betoogde.²⁴ De Europese diplomatieke traditie heeft twee instrumenten opgeleverd om de onvoorspelbaarheid van een multipolair systeem te temperen: geloofwaardige internationale organisaties en vaste regels die gelden voor iedereen, zowel grote als kleine staten.

Wat de ontwikkeling van een nieuw sociaal contract vandaag in hoge mate hindert, is het collectieve gebrek aan verbeelding en ambitie, en het ruim verspreide pessimisme in de oude industrielanden – dat overigens in schril contrast staat met het optimisme in groeilanden.²⁵ Pessimisme voedt het gevoel van machteloosheid en dempt daardoor de kansen op een verbetering van de samenleving. Angst drijft mensen in een egelstelling, verscherpt tegenstellingen en sluit uit. Angst verengt onze geest en schakelt helder denken uit. Om vooruit te gaan heeft een gemeenschap een collectief project nodig, dat insluit en niet uitsluit. Mensen moeten vertrouwen in de toekomst hebben. Een beleid gebouwd op angst, verhindert dat.

Niet de ideeën ontbreken, wel de kritische massa – en de ambitie om binnen- en buitenlandse politiek met het oog daarop op elkaar af te stemmen. 'Il est temps, grand temps, que les hommes d'Etat rattrapent l'avance qu'ils ont laissé prendre aux experts et aux professeurs,' aldus Paul-Henri Spaak in mei 1943. Niet al diens projecten waren even doordacht en een aantal zag het daglicht niet.

Maar van Spaaks optreden als minister van buitenlandse zaken kan alvast afgeleid worden dat ook ministers van buitenlandse zaken van een kleine staat succes kunnen hebben als ze rusten op een binnenlandse consensus, internationaal inhaken op een reële behoefte en als een voldoende kritische massa kan gecreëerd worden om ze in gang te zetten.

---

¹ Rene Rémond, *Introduction à l'histoire de notre temps. Tome 2. Le XIXe siècle 1815-1914*. Paris, Seuil, 1974, pp. 133-134.

² Jean Pisani-Ferry, *Progressive governance and globalisation: the agenda revisited*. Brussel, Bruegel Policy Contribution, 5 april 2008.

³ Paul Krugman, 'Cycles of conventional wisdom on economic development', in: *International Affairs*, 1995, 71, 4.

⁴ *World of Work Report 2008. Income inequalities in the Age of Financial Globalization*. Genève, ILO, 2008, pp. 131-136.

⁵ Paul Krugman licht de herziening van zijn standpunt betreffende de impact van de mondialisering op de inkomenskloof toe in: 'Trade and inequality revisited' van 15 juni 2007 (<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/261>) en in de *New York Times* van 28 december 2007. Ook Dani Rodrik onderschrijft deze stelling in zijn *How to save globalization from its cheerleaders* (Centre for Economic Policy Research, oktober 2007).

⁶ Bill Emmott, *20:21 Vision. Twentieth Century lessons for the twenty-first century*. New York, Farrar, Strauss&Giroux, 2003, p. 257.

⁷ Amartya Sen, 'Dix vérités sur la mondialisation', in: *Le Monde*, 19 juli 2001.

⁸ *Economic Security for a Better World*. Brussel, ILO, 2004; *Changing Patterns in the World of Work*. Brussel, ILO, 2006.

⁹ David Ignatius, in: *Washington Post*, 30 maart 2004.

¹⁰ 'Vaincre les 12 peurs de l'an 2000'. *Le Nouvel Observateur*, Collection Dossiers, 1993, 14.

¹¹ Gecit. door Frans Timmerman, Nederlands staatssecretaris van Buitenlandse Zaken (PvdA), in: *NRC-Handelsblad*, 1 juni 2008.

¹² *Global Economic Prospects. Managing the next wave of globalization*. Washington, Wereldbank, 2007, p. 73 en *passim*.

¹³ *In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel rapport 2004*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2004, p. 6.

¹⁴ Luc Cortebeek, *De solidaire samenleving. Over de rol van sterke vakbonden*. Leuven, Davidsfonds, 2008.

¹⁵ http://www.cm.be/nl/100/infoenactualiteit/enquetes_en_onderzoeken/solidariteit/index.jsp?ComponentId=46501&SourcePagelId=7542

¹⁶ Syntheserapporten Werkgroep II van het *International Panel on Climate Change*, april 2007 en november 2007 (<http://www.ipcc.ch>).

¹⁷ *Green jobs: towards decent work in a sustainable, low-carbon world*. New York, UNEP, 2008.

¹⁸ Thomas L. Friedman, 'The power of green', in: *New York Times Magazine*, 15 april 2007.

¹⁹ Roy Hattersley in: *The Guardian*, 24 juli 2008.

²⁰ Luc Cortebeek, o.c., pp. 93-103.

²¹ Pascal Delwit, *Les partis socialistes et l'intégration européenne*. Brussel, Editions de l'ULB, 1995, p. 223-224.

²² Robert Vehrkamp, 'One voice for the Euro', in: *Spotlight Europe*, 2008/9, Bertelsmann Stiftung.

²³ F. Vandenbroucke, E. Derycke, *België en subsaharaans Afrika. Agenda voor een nieuwe dialoog en een nieuwe samenwerking*. Teksten en Documenten, 95/1. Brussel, Ministerie van buitenlandse zaken, februari 1995, pp. 20-21.

²⁴ Egon Bahr, *Europe's strategic interests. The role of German foreign and security policy en route to European self-determination and global responsibility*. Friedrich Ebert Stiftung, april 2007.

²⁵ Voor een analyse van de internationale opiniepeilingen en het verschil tussen industrielanden en groeilanden, zie hoofdstuk 10 van mijn *Geschiedenis van de wereld van morgen* (Leuven, Van Halewyck, 2008).